

Anna Warzybok

Pecunia non olet? Skuteczność wspólnotowych uregulowań prawnych w walce z procederem prania brudnych pieniędzy w Polsce i Unii Europejskiej

Wstęp

Zwrot „pranie pieniędzy”¹ jest kalką angielskiego terminu *money laundering*². Wśród kilku teorii pochodzenia tego terminu najbardziej obrazowa jest ta pochodząca ze Stanów Zjednoczonych z lat 20. XX wieku, dotycząca działalności mafii chicagowskiej kierowanej przez Al Capone. W okresie prohibicji środki finansowe pochodzące z nielegalnego handlu alkoholem wprowadzano do obrotu w sposób sugerujący ich legalne pozyskanie lub ukrycie ich realnego pochodzenia. Najprostszą metodą na „wypranie” pieniędzy było ich włączenie w legalny utarg z prowadzonej działalności gospodarczej (tam gdzie trudno jest oszacować realny obrót finansowy), jak kasyn,

¹ W języku polskim potocznie funkcjonuje określenie „pranie brudnych pieniędzy”, które jest niedokładnym tłumaczeniem dwóch angielskich zwrotów: *dirty money* – brudne pieniądze oraz *money laundering* – pranie pieniędzy. „Brudne pieniądze” to środki finansowe pochodzące z nielegalnych źródeł a „pranie pieniędzy” to wprowadzanie ich do legalnego obrotu. Zwrot „pranie pieniędzy” zawiera więc stwierdzenie o konieczności wyczyszczenia „brudnych” środków finansowych, ponieważ „czystych” (pochodzących z legalnych źródeł) nie trzeba „prać”. Szerzej: K. Buczkowski, M. Wojtaszek, *Pranie pieniędzy*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2001, s. 11. Często stosuje się również termin *whitening* – „wybielanie” lub *cleaning* – „czyszczenie”, a brudne pieniądze nazywa się czasami „czarnymi”, w przeciwieństwie do pieniędzy „czystych” – pochodzących z działalności legalnej lub „szarych” – uzyskanych w „szarej strefie”.

Ponieważ termin „pranie brudnych pieniędzy” używany jest powszechnie w literaturze naukowej, autorka posługuje się nim również w niniejszym artykule

² We Włoszech mówi się o *riciclaggio di denaro*, we Francji – *blanchiment d'argent*, a w Niemczech – *Geldwäscherei*.

kin, czy, jak w przypadku Al Capone, pralni – stąd proceder nazywany jest „praniem”. Do potocznego języka weszło ono w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, podczas śledztwa w sprawie afery Watergate. W kontekście prawnym terminu tego użyto po raz pierwszy w 1982 roku również w Stanach Zjednoczonych.

Proceder prania brudnych pieniędzy jest problemem wielowymiarowym – obejmuje m.in problem zorganizowanej przestępczości, nadzór bankowy, uregulowania prawno - podatkowe związane z dokumentowaniem przychodów. Niniejszy artykuł skupia się tylko na finansowym aspekcie procederu (oraz przepływie środków pieniężnych), w szczególności na analizie efektywności uregulowań wspólnotowych dotyczących prania pieniędzy we wszystkich jego fazach, nie obejmuje zagadnień dotyczących prawno - karnych aspektów procederu.

Artykuł podzielony jest na trzy części. Pierwsza z nich poświęcona jest zaprezentowaniu uregulowań wspólnotowych i Polskich dotyczących swobody przepływu kapitału i płatności, a także głównych instytucji zajmujących się praniem pieniędzy. W drugiej części zaprezentowano proceder prania brudnych pieniędzy, jego fazy i techniki. Kolejne części przedstawiają zarys funkcjonowania rajów podatkowych i zorganizowanych grup przestępczych, a także wpływ procederu na gospodarkę.

1. Przepływ kapitału i płatności w Unii Europejskiej

1.1. Przepływ kapitału i płatności do wprowadzenia traktatu z Maastricht

Rozwój swobody przepływu kapitału, chociaż nie mniej ważnej niż pozostałe podstawowe swobody wspólnotowe (przepływu towarów, osób i usług), przebiegał w inny sposób, ponieważ aż do wejścia w życie Traktatu z Maastricht (Traktatu o Unii Europejskiej – TUE) swoboda ta nie mogła być w pełni realizowana. Dawny Traktat o Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej (TEWG) nie posiadał odpowiednio sformułowanej (a przez to bezpośrednio skutecznej) podstawy prawnej do przepływu kapitału, wprowadził ją dopiero z dniem 1 stycznia 1994 TUE. Swobodny przepływ kapitału uregulowany był w TEWG w artykułach 67-73 – art. 67 ust. 1 zobowiązywał państwa członkowskie do stopniowego zniesienia ograniczeń w przepływie kapitału, ale jedynie w zakresie niezbędnym do sprawnego funkcjonowania wspólnego rynku. Zgodnie z art. 69 TEWG, dyrektywy implementujące założenia art. 67 TEWG miała uchylać Rada, dlatego też Trybunał Sprawiedliwości uznał, że z art. 67 TEWG nie wynika bezwarunkowe zobowiązanie państw członkowskich do ustanowienia swobody przepływu kapitału, tak więc nie jest on bezpośrednio skuteczny³. Poprawki wprowadzone przez TUE związane były z rozpoczęciem budowy II etapu Unii Walutowej i spowodowane, że dawny art. 73 TEWG został uznany przez Trybu-

³ Por. np. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie *203/80 Casati*, European Court Reports 1981, s. 2595 – Trybunał potwierdził, że art. 76 TEWG nie jest bezpośrednio skuteczny, ponieważ jako ściśle powiązany z polityką gospodarczą i walutową danego państwa, mógłby zachwiać ich bilansem płatniczym lub być zagrożeniem dla polityki gospodarczej.

nał Sprawiedliwości za bezpośrednio skuteczny – podmioty mogły powoływać się na traktatowe podstawy swobody przepływu kapitału.

Swobodny przepływ płatności uregulowany był odrębnie – poddany został regulacji swobód których dotyczył, np. płatność za towar nabywany w innym państwie członkowskim uregulowany był w przepisach dotyczących swobodnego przepływu towarów, zakup usług – w przepisach dotyczących przepływu usług. Odrębność ta została uregulowana dopiero przez Traktat z Maastricht w art. 56 TWE, gdzie swobodny przepływ kapitału i płatności jest połączony. Na podstawie art. 106 ust. 1 TEWG, każde państwo członkowskie zobowiązane było zezwolić na dokonywanie, w walucie państwa członkowskiego, w którym zamieszkuje wierzyciel lub beneficjent, płatności związanych z wymianą towarów, usług i kapitałów, jak również transferem kapitałów i płac, w zakresie w jakim przepływ towarów, usług, kapitałów i osób między państwami członkowskimi podlegał liberalizacji w wykonaniu TEWG⁴. Tak więc, z powodu odrębnego traktowania kapitału i płatności, konieczne było każdorazowo ustalenie, czy dany przepływ finansowy jest przepływem kapitału czy płatności (czyli czy służy wykonywaniu innej swobody czy nie).

Skoro nie wszystkie przepisy traktatowe dotyczące przepływu kapitału były bezpośrednio skuteczne, swoboda miała być ustanawiana za pomocą dyrektyw uchwalanych przez Radę. Na podstawie art. 69 TEWG Rada wydała tzw. Pierwszą dyrektywę kapitałową

⁴ A. Łazowski (red.), *Unia Europejska. Prawo instytucjonalne i gospodarcze*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 1004.

(pierwsza Dyrektywa Rady z dnia 11 maja 1960⁵), zmienioną tzw. Drugą dyrektywą kapitałową (druga Dyrektywa Rady 86/21/EWG⁶). Obie te dyrektywy, w celu wykonania art. 67 TEWG, dzieliły przepływ kapitału na 4 kategorie A-D. Kategorie A i B miały być zezwalane bezwarunkowo (np. inwestycje bezpośrednie, inwestycje w nieruchomości, niektóre operacje giełdowe), przepływy z kategorii C mogły być ograniczane jeśli mogłoby to zagrażać polityce gospodarczej krajów, liberalizacja przepływów z kategorii D leżało w uznaniu państw członkowskich.. Kilka dyrektyw wydanych w latach 80. (np. 85/583/EWG⁷ czy 86/566/EWG⁸), pomimo że usprawniły przepływ kapitału, nie zdołało jednak znieść ograniczeń co do jego przepływu. Swoboda zyskała na znaczeniu wraz z wprowadzeniem w życie w 1987 Jednolitego Aktu Europejskiego, którego celem było zakończenie budowy rynku wewnętrznego do końca 1992 roku (czyli przestrzeni bez granic wewnętrznych, z zagwarantowanymi swobodami przepływu towarów, osób, usług i kapitału.). Dlatego też, w celu pełnej liberalizacji, wprowadzono tzw. Czwartą dyrektywę kapitałową (88/361/EWG⁹), zgodnie z którą państwa członkowskie od 1 lipca 1990 miały znieść restrykcje dotyczące przepływów kapitałowych występujące pomiędzy osobami zamieszkałymi w pań-

⁵ Dz. Urz. WE 1960 Nr L 43, s. 921-932.

⁶ Dz. Urz. WE 1963 Nr L 9, s. 62-74.

⁷ Dz. Urz. WE 1985 Nr L 372, s. 39-41.

⁸ Dz. Urz. WE 1986 Nr L 332, s. 22.

⁹ Dyrektywa Rady 88/361/EWG z dnia 27 czerwca 1988 r. służąca implementacji Artykułu 67 Traktatu, Dz. Urz. WE 1988 Nr L 178, s. 5-18.

stwach członkowskich)¹⁰. Przepisy tej dyrektywy były bezpośrednio skuteczne¹¹.

Rozróżnienie kapitału i płatności pozostało jednak kluczowe jeśli chodzi o transfer środków finansowych do tzw. państw trzecich (spoza UE) – państwa członkowskie mają możliwość utrzymywania ograniczeń odnośnie niektórych kategorii przepływu kapitału, ale nie mają takiego uprawnienia w odniesieniu do przepływu płatności¹².

1.2. Obecne uregulowania prawne

Traktat z Maastricht, który wszedł w życie 1 listopada 1993, przeniósł na poziom traktatowy regulacje zawarte w Czwartej dyrektywie kapitałowej¹³, dodając nowy artykuł 73 b (obecnie art. 56 Traktatu o Wspólnotach Europejskich – TWE)¹⁴, ale zakładał, że przepisy dotyczące swobodnego przepływu kapitału i płatności wejdą w życie dopiero z początkiem 1994 roku. Traktat z Amsterdamu, który wszedł w życie 1 maja 1999 roku, nie wprowadził żadnych zmian w zakresie swobody kapitału – usunął z TWE nieaktualne postanowienia i zmienił numerację artykułów, zmian nie wprowadził również Traktat z Nicei z 26 lutego 2001.

Wyjątki od swobody przepływu kapitału i płatności zawiera art. 58 TWE (państwa członkowskie zachowują m.in. prawo do podej-

¹⁰ Por. A. Łazowski (red.), dz. cyt. s. 1004.

¹¹ Por. np. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości w połączonych sprawach *C-358/93 i C-416/93 Bordessa*, Zb. Orz. 1995, s. I-361.

¹² A. Łazowski (red.), dz. cyt., s. 1005.

¹³ Art. 7 Dyrektywy Rady 88/361/EWG.

¹⁴ Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 1957 – ostatnia wersja skonsolidowana Dz. Urz. EE 2006 C 321/E28.

art. 56 „[...] zakazane są wszelkie ograniczenia w przepływie kapitału między Państwami Członkowskimi oraz między Państwami Członkowskimi a państwami trzecimi”.

mowania środków niezbędnych do zapobiegania naruszeniom aktów prawnych dotyczących sfery podatkowej, mogą też ustanawiać procedury kontroli przepływu np. do celów statystycznych, gdy istnieje obawa naruszenia porządku publicznego lub bezpieczeństwa publicznego). W odniesieniu do państw trzecich – taką rolę pełni art. 57 TWE, który zawiera również tzw. klauzulę *stand still*¹⁵ w odniesieniu do ograniczeń w zakresie swobodnego przepływu kapitału (ale nie płatności). Trzeba wspomnieć, że państwa członkowskie nie mają swobody w interpretacji wyjątków zawartych w art. 58 TWE, wyjątki nie mogą też stanowić arbitralnej dyskryminacji ani ukrytego ograniczenia w przepływie kapitału i płatności. Państwom członkowskim pozwolono jednak różnicować np. wysokość podatków w zależności od miejsca zamieszkania lub inwestowania kapitału.

Obecnie Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską nie zawiera definicji przepływu kapitału – jest ona ustalana na podstawie orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości (ale nie ma jednej ogólnej definicji ustalonej przez TS). Ponadto, załącznik nr 1 do Czwartej dyrektywy kapitałowej zawiera tzw. nomenklaturę przepływów kapitału, która ułatwia rozróżnienie możliwych rodzajów przepływu kapitału zgodnie z art. 56 TWE. Trybunał w orzecznictwie stwierdził, że lista ta nie jest wyczerpująca¹⁶. Ogólnie, opierając się na dotychczasowych sprawach rozpatrywanych przez TS, *swobodny przepływ kapitału można zdefiniować jako jednostronne przeniesienie środków majątkowych w formie rzeczowej (np. nieruchomości, udziałów s pólce) lub pieniężnej (np. środków płatniczych, papierów*

¹⁵ Zakaz wprowadzania nowych ograniczeń.

wartościowych, kredytów) mające miejsce pomiędzy co najmniej dwoma państwami członkowskimi, w celach inwestycyjnych (czyli dla osiągnięcia określonego zysku, który nie jest uwarunkowany przepływem towaru lub usługi)¹⁷.

TWE nie zawiera także definicji swobodnego przepływu płatności – została ona, tak jak w przypadku definicji kapitału, ustalona na podstawie orzecznictwa TS: *swobodny przepływ płatności obejmuje przeniesienie do innego państwa członkowskiego legalnych i będących w obrocie środków pieniężnych (gotówka, czeki, weksle, przelewy itp.), nie w celach inwestycyjnych lecz w wykonaniu świadczenia wzajemnego, którego źródłem jest czynność prawna dokonana w wykonaniu jednej z innych swobód wspólnotowych, tj. swobodnego przepływu towarów, usług albo też kapitału*¹⁸. Co ważne, fizyczny transfer środków pieniężnych przez granicę kwalifikowany jest, zgodnie z nomenklaturą przepływów kapitału, jako przepływ kapitału, chyba że dotyczy zapłaty za towary i usługi – wtedy jest traktowany jako płatność¹⁹.

1.3. Przepływ kapitału i płatności między państwami członkowskimi Unii Europejskiej a państwami trzecimi.

Jak już zostało wspomniane wcześniej, art. 56 TWE ma zastosowanie (i jest bezpośrednio skuteczny²⁰) zarówno do przepływu

¹⁶ Por. np. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-222/97 *M. Trummer i P. Mayer*, Zb. Orz. 1999, s. I-1661. oraz C-35/98 *Verkooijen*, Zb. Orz. 2000, s. I-04071

¹⁷ A. Łazowski (red.), dz. cyt., s. 1019.

¹⁸ Tamże, s. 1020.

¹⁹ Zob. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie 286/82 *Luisi i Carbone*, Zb. Orz. 1984, s. 377.

²⁰ Zob. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-163/94 *Sanz de Lera*, Zb. Orz. 1995, s. I-4821.

kapitału i płatności między państwami członkowskimi Unii Europejskiej jak i państwami trzecim²¹ (inaczej niż w przypadku innych swobód, których przepływ jest regulowany na terytorium UE). W odróżnieniu jednak do swobody przepływu między państwami członkowskimi, TWE w stosunku do państw trzecich przewiduje szereg wyjątków od reguły. Artykuł 57 ust. 1 TWE zawiera klauzulę *stand still* ustanawiającą możliwość utrzymywania w stosunku do państw trzecich przy inwestycjach bezpośrednich, w tym inwestycjach w nieruchomości, związanych z przedsiębiorczością, świadczeniem usług finansowych lub dopuszczaniem papierów wartościowych na rynki kapitałowe, ograniczeń w zakresie swobodnego przepływu kapitału istniejących w dniu 31 grudnia 1993²². Wyjątek ten nie ma zastosowania do swobodnego przepływu płatności – stąd bardzo ważne jest rozróżnienie między tymi dwoma kategoriami.

Art. 59 zawiera również zapis o poważnych trudnościach w funkcjonowaniu Unii Gospodarczej i Walutowej spowodowanych przepływem kapitału do lub z państw trzecich. Jeśli, w wyjątkowych okolicznościach, taka sytuacja zaistnieje, na wniosek Komisji i po konsultacjach z Europejskim Bankiem Centralnym, Rada może podjąć wobec państw trzecich środki ochronne, jednak pod warunkiem że są one niezbędnie potrzebne i wprowadzone nie dłużej niż 6 miesięcy. Rada może również, po zastosowaniu środka należącego do zakresu wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (art. 301 TWE), *podjąć odpowiednie środki w odniesieniu do przepływu kapi-*

²¹ Zgodnie z układem o EOG obowiązującym od 1 stycznia 1994 pomiędzy państwami członkowskimi UE oraz Norwegią i Islandią, a od 1 maja 1995 Lichtensteinem, państwa te nie są traktowane jako państwa trzecie – zob. umowa o EOG, art. 40, załącznik XII.

tału i płatności (art. 60 ust. 1 TWE) – na tej podstawie zostały zamrożone środki S. Milosevica²³ i jego otoczenia, środki odnośnie Iraku, Angoli, Liberii, Sierra Leone, Zimbabwe, Birmy, Afganistanu, a także zamrożono środki Talibów^{24,25}.

Jeśli chodzi o ograniczenia w swobodzie przepływu kapitału i płatności, to państwa członkowskie pojedynczo również mają możliwość ograniczenia tych swobód – reguluje to wyjątek przewidziany w art. 60 ust.2 TWE – z ważnych przyczyn politycznych i pilnych powodów. Traktat nie precyzuje jednak co oznaczają „pilne powody” i „ważne przyczyny polityczne”.

Uregulowania TWE do przepływu kapitału i płatności mają zastosowanie również do Państw należących do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Norwegia, Islandia, Lichtenstein). Ze Szwajcarią, jako członkiem EFTA, łączy UE umowy bilateralne, w których również zawarte są elementy dotyczące przepływu kapitału.

W ramach działalności Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju przyjęto Kodeks liberalizacji przepływów kapitałowych (ang. *Code of Liberalization of Capital Movements*) oraz Kodeks liberalizacji bieżących transakcji niewidocznych (ang. *Code of Liberalization of Current Invisible Operations*) – kodeksy to instrumenty prawne, które regulują zachowania dla rządów krajów członkowskich OECD (mają status prawny decyzji Rady OECD, w skład której wchodzi po jednym przedstawicielu z każdego kraju i decyzje są podejmowane jednogłośnie). Kodeksy te dla Unii Europejskiej

²² A. Łazowski (red.), dz. cyt., s. 1051.

²³ Rozporządzenie nr 2488/2000, Dz. Urz. UE 2000, Nr L 28, s. 19.

²⁴ Wspólne stanowisko nr 2001/154/GASP, Dz. Urz. UE 2002, Nr L 139, s. 4.

²⁵ A. Łazowski (red.), dz. cyt., s. 1052.

mają jednak znaczenie tylko jeśli chodzi o relacji z państwami należącymi do OECD, a nie należącymi do UE i EOG (w tym przypadku zastosowanie mają przepisy wspólnotowe).

Również w ramach Międzynarodowego Funduszu Walutowego państwa zobowiązują się dążyć do zniesienia wszelkich ograniczeń, które dotyczą płatności bieżących, ograniczenia mogą być wprowadzane za zgodą MFW. Możliwe są przepisy dotyczące kontroli przepływu środków, ale tak jak w przypadku uregulowań wspólnotowych, nie mogą one stanowić ukrytego środka w przeszkodzie swobody.

W ramach Światowej Organizacji Handlu, Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych (ang. *General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*) nie zawiera szczegółowych postanowień dotyczących przepływu kapitału i płatności – państwa członkowskie mają w tym zakresie współpracować z MFW (art. XV GATT).

Układ Ogólny w sprawie Handlu Usługami (ang. *General Agreement on Trade in Services – GATS*), obowiązujący od 1995 roku, zawiera postanowienia dotyczące swobody przepływu płatności. Jako umowa dotycząca środków oddziałujących na handel usługami, które są stosowane przez członków GATS, dotyczy wszelkich środków (ustaw, przepisów, zasad, procedur i innych), które mogą stać na przeszkodzie w nabywaniu, korzystaniu i płatności za usługi.

Unia Europejska zawiera również umowy które regulują przepływ kapitału i płatności – np. umowa taka została podpisana ze Szwajcarią, państwami basenu Morza Śródziemnego, Republiką Południowej Afryki, państwami należącymi do AKP (Afryka, Karaiby, rejon Pacyfiku), a także z niektórymi byłego ZSRR.

1.4. Przepisy prawne dotyczące prania brudnych pieniędzy

Pomimo że proceder prania pieniędzy jest znany przynajmniej od XIX wieku kiedy stworzono nowoczesne prawo o ekstradycji – obecny fundament współczesnego prawa międzynarodowego, to proceder prania pieniędzy po raz pierwszy wspomniano w USA w 1970 roku w Ustawie o tajemnicy bankowej, ale jego nowelizacja została przeprowadzona aż w 1986 roku na mocy Ustawy o zwalczaniu prania pieniędzy (ang. *Money Laundering Control Act*). W Wielkiej Brytanii legislacja w sprawie prania pieniędzy pochodzących z handlu narkotykami zyskała podstawy dopiero w 1986 roku kiedy przyjęto Ustawę o zwalczaniu przestępstw handlu narkotykami (ang. *Drug Trafficking Offences Act*)²⁶.

Pierwszym aktem o charakterze międzynarodowym dotyczącym problematyki prania brudnych pieniędzy była konwencja Rady Europy z 27 czerwca 1980 o Przeciwdziałaniu transferowi i ukrywaniu funduszy pochodzących z działalności przestępczej²⁷. Konwencja nakładała m.in. obowiązek identyfikacji klientów w ramach programu „poznaj swojego klienta”. Była pierwszym aktem prawa międzynarodowego, który wprowadzał zalecenia współpracy między bankami i uważana była za akt, który wyprzedził o kilka lat ówczesne rozwiązania międzynarodowe²⁸.

Legislacja wspólnotowa dotycząca prania brudnych pieniędzy oparta została na rozwiązaniach przyjętych w Konwencji z 8 listopa-

²⁶ W. C. Gilmore, *Brudne pieniądze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1999, s. 27.

²⁷ Konwencja Rady Europy z 27 czerwca 1980, Nr 80/10.

da 1990 roku w sprawie prania, poszukiwania, zajęcia i konfiskaty przychodów pochodzących z przestępstwa (ang. *Convention on Laundering Search and Confiscation of the Proceeds from Crime*) – tzw. Konwencja strasburska. Konwencja jako pierwszoplanową uznaje kwestię penalizacji legalizowania brudnych pieniędzy. W związku z tym, w jej treści szczegółowo wskazano jakiego rodzaju czyny (popelnione umyślnie) należy uznać za pranie pieniędzy²⁹. Reguły zapobiegania praniu pieniędzy w Unii Europejskiej jako pierwsza określała Dyrektywa 91/308/EWG w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego w celu prania brudnych pieniędzy³⁰, zmieniona w 2001 roku Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/97/WE³¹. Dyrektywa ta w art. 1 pkt. C definiuje pranie pieniędzy, jako świadome działania polegające na:

- konwersji lub przeniesieniu mienia, wiedząc że takie mienie pochodzi z działalności o charakterze przestępczym lub z udziału w takiej działalności, w celu ukrycia lub zatuszowania bezprawnego pochodzenia mienia, lub udzielenia pomocy dowolnej osobie, która uczestniczy w takiej działalności, w celu uniknięcia prawnych konsekwencji swego czynu,

²⁸ J. Grzywacz (red.), *Pranie brudnych pieniędzy*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005, s. 71.

²⁹ Biuletyn nr 3, marzec 1993, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy.

³⁰ Dyrektywa Rady 91/308/EWG w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego w celu prania brudnych pieniędzy, Dz. Urz. WE 1991, Nr L 166/87, s. 77.

³¹ Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/97/WE z dnia 4 grudnia 2001 r. zmieniająca dyrektywę Rady 91/308/EWG w sprawie przeciwdziałania wykorzystywaniu systemu finansowego w celu prania brudnych pieniędzy, Dz. Urz. WE 2001, Nr L 344, s. 76.

- ukryciu lub zatarciu prawdziwego charakteru, źródła, lokalizacji, dyspozycji, przemieszczania mienia, lub praw własności lub praw pokrewnych odnoszących się do tego mienia, wiedząc, że takie mienie pochodzi z działalności o charakterze przestępczym, lub jest efektem udziału w takiej działalności,
- nabyciu, posiadaniu lub korzystaniu z mienia, wiedząc, w momencie jego otrzymania, że mienie to pochodzi z działalności o charakterze przestępczym lub jest efektem udziału w takiej działalności,
- udział w realizacji któregokolwiek z działań wymienionych w trzech powyższych tiret, jak również związek z ich realizacją, usiłowanie i pomocnictwo, namawianie, ułatwianie oraz doradzanie w zakresie takich działań.

Prawo wspólnotowe zawiera również zapisy Konwencji Narodów Zjednoczonych (tzw. Konwencja wiedeńska) z 15 grudnia 1988 r. o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi (ang. *UN Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances*³²) – Konwencja dotyczy w zasadzie współpracy międzynarodowej w zakresie skutecznego zapobiegania nielegalnemu obrotowi narkotykami i potrzeby uznania za przestępstwa wyrobu, wytwarzania, posiadania, nabywania i sprzedaży oraz uprawy w celu produkcji środków odurzających lub substancji psychotropowych. Jednakże w art. 3 Konwencji wskazuje się także na konieczność penalizowania i zwalczania wszelkich działań związanych z ukrywaniem nielegalnego po-

chodzenia mienia pochodzącego z w/w przestępstwa. Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego (ang. *Basle Committee on Banking Supervision*) opracował w 1988 r. Deklarację w sprawie przeciwdziałania praniu pieniędzy (tzw. Deklarację Bazylejską³³), która ustala przepisy i instrukcje, których należy przestrzegać, aby zaufanie do poszczególnych banków, a w konsekwencji do całego systemu bankowego w danym kraju, nie zostało podważone przez stwierdzenie ich powiązań lub nawet tylko podejrzenia powiązania z działalnością przestępczą. Deklaracja stworzyła bankom centralnym państw całego świata możliwość wymiany informacji dotyczących identyfikowania klientów oraz źródeł pieniędzy będących w obrocie na rynkach finansowych całego świata. Deklaracja Bazylejska – nie jest dokumentem prawnie obowiązującym, jest tylko zbiorem wytycznych ogłoszonych przez banki najbardziej uprzemysłowionych państw świata.

Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (ang. FATF)³⁴ opracowała w 1990 r. tzw. „Czterdzieści zaleceń” (ang. *The Forty Recommendation*), które po ponownej analizie dokonanej we współpracy z państwami i organizacjami należącymi i nie należącymi

³² Dz.Urz. WE 1992, Nr L 370, s. 76.

³³ *Statement on Prevention of Criminal Use of the Banking System to the Purpose of Money Laundering*, [w:] W. C. Gilmore (red.), *International Efforts to Combat Money Laundering*, Cambridge 1992, s. 273.

³⁴ FATF (Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy) jest organem międzyrządowym utworzonym w 1989 przez grupę G-7, wyznaczającym standardy oraz opracowującym i promującym działania służące zwalczaniu prania brudnych pieniędzy i finansowania terroryzmu. Organ ten liczy obecnie 34 członków: 32 państwa i rządy oraz 2 organizacje międzynarodowe, a także ponad 20 obserwatorów: pięć organów regionalnych o charakterze zbliżonym do FATF i ponad 15 organizacji i organów międzynarodowych (współpracuje również z około 170 terytoriami zależnymi). Ostatnio do grupy FATF dołączyły Chiny, status obserwatora ma Korea Południowa i Indie.

mi do FATF, sektorem finansowym i innymi których dotyka problem prania brudnych pieniędzy oraz innymi zainteresowanymi stronami, zostały uaktualnione w 2003 roku. Nowe Zalecenia dotyczą nie tylko prania brudnych pieniędzy (systemów prawnych i finansowych umożliwiających wykrycie i penalizację procederu, współpracy międzynarodowej i wymiany informacji), ale także finansowania terroryzmu i w połączeniu z „Dziewięcioma Zaleceniami Specjalnymi dot. Finansowania Terroryzmu” (ang. *Nine Special Recommendation on Terrorist Financing*) stanowią poszerzony, spójny i wyczerpujący program działań skierowanych przeciwko praniu brudnych pieniędzy i finansowaniu terroryzmu³⁵. Pomimo iż systemy finansowe poszczególnych krajów oraz dostęp do informacji jest bardzo różny, niemożliwe było opracowanie jednolitych standardów i działań mogących mieć zastosowanie do wszystkich krajów, dlatego też zalecenia wyznaczają minimalne normy, które należy wypełniać w istniejącym porządku prawnym danego kraju (Zalecenia posługują się słowem „powinny” – ang. *‘should’*). Zalecenia obejmują wszelkie niezbędne środki jakimi powinny dysponować poszczególne państwa w zakresie systemu prawa karnego i systemu nadzoru; środków prewencyjnych, jakie powinny podejmować instytucje finansowe, określone podmioty gospodarcze i grupy zawodowe; jak również współpracy międzynarodowej (uznawane są również przez Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy jako międzynarodowe standardy w zakresie walki z praniem

³⁵ Zob. również: *Terrorist Financing*, Financial Action Task Force on Money Laundering, 29 February 2008, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/40285899.pdf> z dnia 30.09.2008.

brudnych pieniędzy i finansowaniem terroryzmu³⁶. Przeprowadzany corocznie monitoring i ocena poszczególnych państw prowadzona przez FATF, Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy są gwarantem wprowadzania zaleceń we wszystkich państwach.

Do walki z praniem brudnych pieniędzy powołano w ONZ Agendę ds. Międzynarodowej Kontroli Narkotyków i Zapobieganiu Przestępczości (ang. *United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention*) – jest inicjatorem „Globalnego programu przeciwko praniu pieniędzy” który ma służyć zwiększeniu wysiłków przeciwko praniu pieniędzy na skalę międzynarodową. W celu kontroli inicjatyw podjętych przeciwko praniu pieniędzy przez państwa nie należące do FATF, Rada Europy powołała Specjalny Komitet Ekspertów ds. Oceny Przedsięwziętych Środków przeciwko Praniu Pieniędzy (ang. *The Selected Committee of Experts on the Evaluation of Anti – money – laundering Measures*). Praniem pieniędzy zajmuje się również oddział Interpolu (FOPAC – fr. *Fonds Prolongement des Activités Criminelles*), Organizacja Państw Amerykańskich i Międzyamerykańska Komisja Kontrolująca Przestępstwa Narkotykowe (ang. *Organisation of American States and the Inter-American Drug Abuse Control Commission*), Grupa Nadzorcza Systemów Bankowych Państw Oaz Podatkowych (ang. *Offshore Group of Banking Supervisors*), Karaibska Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (ang. *Caribbean Financial Action Task Force – CFATF*). Również banki międzynarodowe, takie jak np.: Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Bank Światowy, Azjatycki Bank Roz-

³⁶ Por. *The Forty Recommendation*, Financial Action Task Force on Money Laundering, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/7/40/34849567.PDF> z dnia 20.09.2008.

woju, Światowa Organizacja Celna czy Międzyamerykański Bank Rozwoju, mają jednostki zajmujące się wspieraniem walki z brudnymi pieniędzmi. Znaczenie sprawnie funkcjonujących instytucji zajmujących się ograniczaniem aktów kryminalnych zostało podkreślone również w Tytule VI Traktatu o Unii Europejskiej który stwierdza, iż *krajowy wymiar sprawiedliwości oraz wewnętrzne sprawy państw członkowskich należy traktować jako wspólne sprawy Unii*³⁷. Państwa członkowskie podejmują działania związane z walką z praniem we własnym zakresie – dobrym przykładem jest układ podpisany w grudniu 2007 roku przez Włochy i Niemcy – mający na celu połączenie sił w walce z handlem narkotykami i wymuszeniami. Był to odzew na zabójstwo w Duisburgu w sierpniu 2007 roku sześciu Włochów powiązanych z kalabryjską mafią, podejrzanych o inwestowanie wielomilionowych brudnych kwot w firmę sektora energetycznego w Niemczech oraz rosyjski Gazprom³⁸.

Obecnie nie istnieje jednolity traktat (umowa lub konwencja) międzynarodowy, poświęcony kwestii zapobiegania i kontroli prania pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, obejmujący swym zakresem jednocześnie obydwie te zjawiska. Z działań podejmowanych na arenie międzynarodowej widać dwie metody zwalczania prania brudnych pieniędzy. Pierwsza z nich traktuje pranie pieniędzy jako przestępstwo, które powinno być zwalczane środkami karnymi – dlatego trzeba zacieśniać współpracę międzynarodową w sprawach karnych (wyrazem tej metody jest Konwencja ONZ). Druga metoda polega na ustanowieniu takich uregulowań, które uniemożliwiłyby

³⁷ Traktat o Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C115 z 9.05.2008.

wykorzystywanie rynków finansowych do prania pieniędzy (poprzez np. ustalanie procedur ostrożnościowych) – odzwierciedlone są one m.in. w Deklaracji Bazylejskiej.

W Polsce pranie pieniędzy jest przestępstwem od 1995 roku, a najtrudniejszym zadaniem jakie miał ustawodawca było określenie znamion przedmiotu przestępstwa. Definicja brudnych pieniędzy została rozszerzona w kodeksie karnym³⁹ w art. 299§1. Nowelizacja kodeksu w 2000 roku dostosowała ten przepis do prawa wspólnotowego i do zaleceń grupy FATF. Obecnie przestępstwo prania pieniędzy definiowane jest w art. 299§1 jako: *kto środki płatnicze, papiery wartościowe lub inne wartości dewizowe, prawa majątkowe albo mienie ruchome lub nieruchome, pochodzące z korzyści związanej z popełnieniem czynu zabronionego, przyjmuje, przekazuje lub wywozi za granicę, pomaga do przenoszenie ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przypadku, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8*. Dalsze paragrafy tego artykułu mówią o odpowiedzialności pracowników instytucji finansowych za udział w procedurze i niepowiadomieniu o praniu pieniędzy, §4 mówi o odpowiedzialności karnej za niewyznaczenie koordynatora ds. przeciwdziałania praniu pieniędzy w instytucji finansowej. §5 zawiera definicję zorganizowanego prania pieniędzy (...*działając w porozumieniu z innymi osobami*), oraz pod-

³⁸<http://www.mafia-news.com/the-big-question-has-the-italian-mafia-spread-its-tentacles-throughout-europe/#more-252>, z dnia 28.09.2008.

wyższą karę za pranie pieniędzy jeśli przyczyniło się to do znacznej korzyści majątkowej. Każdy ze składników majątkowych będących przedmiotem karalnych czynności zawartych w art. 299 ma swoją definicję legalną: środek płatniczy w art. 32 ustawy o Narodowym Banku Polskim, wartości dewizowe w art. 2 ustawy Prawo dewizowe, papiery wartościowe w art. 3 ustawy Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi, Mienie ruchome i nieruchomości oraz inne prawa majątkowe w kodeksie cywilnym. Co ciekawe, przyjęciem np. wartości majątkowych może być nawet przyjęcie kluczyka do sejfów bankowych, w którym zostały złożone złote monety bądź też przyjęcie przez tresora nocy kwoty w gotówce z utargu przedmiotu handlowego⁴⁰.

Na gruncie prawa polskiego aktami prawnymi które regulują postępowanie organów związane z praniem brudnych pieniędzy, jest – oprócz kodeksu karnego – Kodeks postępowania karnego⁴¹, Kodeks karny wykonawczy⁴², Kodeks postępowania cywilnego⁴³, Ustawa Prawo bankowe⁴⁴ (która w art. 106 wymienia *przeciwdziałanie wykorzystywaniu swojej działalności dla celów mających związek z przestępstwem określonym w art. 299 k.k.*) oraz Ustawa o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz

³⁹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 53 z późn. zm.

⁴⁰ W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 2001, s. 46.

⁴¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 89 poz. 555 z późn. zm.

⁴² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 90 poz. 557 z późn. zm.

⁴³ Ustawa z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. Nr 43 poz. 296 z późn. zm.

⁴⁴ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz. U. Nr 72 poz. 665 z późn. zm.

przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu⁴⁵. Ustawa, która stanowi przyjęcie założeń dyrektywy 2001/97/WE oraz czterdziestu zaleceń FATF, zawiera rozszerzoną definicję prania pieniędzy, a także dłuższą listę instytucji obowiązanych do przekazywania informacji do Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, wymienia również tzw. „transakcje progowe” których równowartość przekracza 15000 euro i które wymagają rejestracji danych osoby je wykonujących. Ustawa nakłada również obowiązek przechowywania przez 5 lat danych o byłych klientach oraz transakcjach, uznanych przez instytucję finansową za „podejrzane”. Dla funkcjonowania banków ważne są również Zarządzenia Prezesa NBP.

2. Pranie brudnych pieniędzy – charakterystyka procederu

2.1. Fazy i techniki prania brudnych pieniędzy

Pomnażanie pieniędzy z nielegalnej działalności nie ma z punktu widzenia przestępcy sensu jeśli nie można z nich korzystać, dlatego też pieniądze pochodzące z nielegalnych (lub nieujawnionych) źródeł muszą zostać wprowadzone w obieg finansowy w sposób sugerujący ich legalne zdobycie, ale w sposób, który pozwoli piórącemu na sprawowanie stałej kontroli nad tymi środkami. Sam proces prania pieniędzy przebiega wedle jednego schematu, chociaż w literaturze spotyka się dzielenie procesu na więcej lub mniej różnie nazywanych faz⁴⁶:

⁴⁵ Ustawa z 16 listopada 200 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu, Dz. U. Nr 153 poz. 1505 z późn. zm.

⁴⁶ Ch. Mueller, *Geldwaechseri: Motive – Formen – Abwehr. Eine betreibswirtschaftliche Analyse* [w:] E. Pływaczewski, *Pranie brudnych pieniędzy*, Wydawnictwo

- faza przygotowawcza
- faza umiejscawiania (i maskowania)
- faza integracji

Technik prania pieniędzy jest w zasadzie nieskończenie wiele, wykorzystują różnorakie możliwości, w tym również zdalnego lokowania pieniędzy za pośrednictwem Internetu, są skomplikowane i angażują przynajmniej kilka podmiotów. Wszystkie mają jednak trzy wspólne cechy, którymi są:

- konieczność ukrycia prawdziwego źródła pochodzenia dochodów oraz tożsamości ich właściciela,
- konieczność zachowania stałej kontroli nad czyszczonymi dochodami,
- konieczność dokonania zmiany formy tych dochodów⁴⁷.

Faza **przygotowawcza** nie musi zawsze występować w procedurze – jej cechą charakterystyczną jest przeniesienie środków finansowych z terenu działalności przestępczej bądź z miejsca, w którym nielegalne środki są zgromadzone do innego miejsca (państwa, regionu), skąd łatwiej przeprowadzić kolejne fazy prania. To wymaga jednak zaangażowania wielu ludzi i podzieleniu gotówki na mniejsze

Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1993, s. 36-39) wyróżnia dwie fazy prania pieniędzy – pierwszego (czyszczenie pieniędzy ze znamion pochodzenia z nielegalnego źródła) i drugiego stopnia (wprowadzanie do obrotu) (niem. *Geldwaescherer ersten und zweiten Grades*), W.C. Gilmore proponuje: fazę lokowania, ukrycia (maskowania) i legitymizacji (legalizacji), Brytyjskie Stowarzyszenie Bankierów wyróżnia stadium lokowania (ang. *placement*), nawarstwiania (ang. *layering*) oraz integracji (ang. *integration*).

⁴⁷ W. C. Gilmore, dz. cyt., s. 38.

pakiety i mniejsze/większe nominały⁴⁸ – ten proces nazywa się uszlachetnianiem (ang. *purifying*) lub rafinowaniem (ang. *refining*) gotówki. W tej fazie przestępcy najczęściej wykorzystują technikę tzw. smerfowania (ang. *smurfing*). Jako technika smerfowanie pojawiło się po raz pierwszy na początku lat 80. w USA i związane było z bankowym obowiązkiem rejestracji transakcji powyżej 10 tys dolarów. Mocodawcy w nowych okolicznościach prawnych decydowali się na wykorzystywanie osób, które za odpowiednią prowizją dokonywały licznych wpłat brudnej gotówki na określone rachunki w kwotach poniżej 10 tys dolarów. Na tym etapie często wykorzystuje się banki lub kantory (zamiana gotówki na inne nominały lub inną walutę). Prowadzone przez celników amerykańskich badania mikroskopowe wykazały, że prawie wszystkie zielone banknoty o niskich nominałach noszą ślady narkotyków – wszystkie te banknoty miały bezpośredni kontakt z narkotykami⁴⁹. Odmiana jest tzw. smefing towarowy – w celu uniknięcia fizycznego przewozu banknotów za gotówkę kupowane są dobra luksusowe (pieniądze przestają mieć formę gotówki), które są następnie odsprzedawane w kraju docelowym (sprzedaż uzasadnia zysk)⁵⁰. Inną formą smurfingu towarowego są zakupy własnego mienia (ang. *buy back*) – przedmiotem transakcji staje się mienie, którego właścicielem jest już kupujący. Trudność polega na gromadzeniu dowodów na to, że właściciel jest jed-

⁴⁸ Badania gdzie na wszystkich jednodolarowych banknotach wykryto ślady narkotyków.

⁴⁹ J. W. Wójcik, *Rola mafii w praniu pieniędzy*, „Biuletyn Bankowy”, nr 7-8/2000, s. 23.

⁵⁰ Kolumbia w latach 1987-1997 zanotował dziesięciomiliardową zmianę deficytu obrotów handlowych – ekonomiści szacują że jest to wynikiem przemytu gotówki pochodzącej głównie z handlu narkotykami, a następnie masowego eksportu dóbr.

nocześnie nabywcą (w praktyce środki przechodzą przez wiele banków w fazie maskowania)

Smerfowanie może odbywać się również poprzez nabywanie surrogatów wartości (np. czeków podróżnych) i wywożenie ich za granicę. Jest to jedna z najpewniejszych technik z punktu widzenia piorącego, jednak najbardziej czasochłonna – i pracochłonna. W fazie przygotowawczej pieniądze z działalności przestępczej mogą być również łączone z przychodami z legalnej działalności – ta technika nazywana jest mieszaniem (ang. *blending*). W tym przypadku najczęściej wykorzystywane są podmioty gdzie rzeczywisty utarg jest trudny do oszacowania, np. placówki gastronomiczne, kasyna, itp. Fiasko inicjatywy Komisji polegające na wykluczeniu usług hazardowych z zakresu dyrektywy usługowej powoduje, że państwa członkowskie nadal mogą bronić dostępu zagranicznych usługodawców usług hazardowych w imię obrony interesów ekonomicznych – czyli de facto ochrony podmiotów już działających na rynku⁵¹.

W latach 70. mafia sycylijska z powodzeniem prała w Wielkiej Brytanii (gdzie nie ścigano wtedy jeszcze prania pieniędzy) miliony dolarów rocznie, wysyłając członków „rodziny” do Londynu, gdzie otwierano fikcyjne firmy na nazwiska Brytyjczyków. Proceder wspomagały udogodnienia w handlu przysługujące członkom Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (np. towary przesyłane z jednego kraju Wspólnoty do drugiego, przechodzące przez Wielką Brytanię nie

Por. M. Zeldin, *Analysis. Money Laundering*, 'Journal of Money Laundering Control', Vol. 1 No. 4 1998, s. 296-297.

⁵¹ Więcej o dylematach liberalizacji w: A. Jurkowska, *O dylematach liberalizacji usług hazardowych na rynku wewnętrznym*, w: A. Jurkowska (red.), *Swoboda przepływu usług w Unii Europejskiej. Dylematy liberalizacji*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2007, s. 89-109.

podlegały odprawie celnej, co faktycznie umożliwiało np. transport narkotyków z Tajlandii i Indii do USA przy pomocy fałszywych dokumentów potwierdzających przewóz przez Wielką Brytanię)⁵². Należy jednak pamiętać, że nie wszyscy przestępcy, chcąc zalegalizować źródło pochodzenia dochodów oraz swoje prawo do własności aktywów piorą pieniądze z nielegalnych źródeł. Przestępcy działający na małą skalę w krótkim okresie dokonują zazwyczaj transakcji gotówkowych i jeśli to możliwe, unikają korzystania z instytucji finansowych. Według szacunków ONZ około 300-400 miliardów dolarów przynosi roczny handel narkotykami w USA. Stanowi to blisko 1/3 płynnego pieniądza na świecie, a pieniądze wprowadzane na rynek muszą być inwestowane i przynosić dalsze zyski. Kwota 300 mld dolarów rocznie to więcej niż potrzeba na wyżywienie całej ludzkości⁵³.

W fazie **umiejscawiania** (ang. *placement*, faza zwana jest również fazą warstwowania, lokowania – ang. *layering* lub nawarstwiania) obejmuje fizyczne wprowadzenie nielegalnych środków do systemu finansowego, tak aby odseparować nielegalne dochody od źródła ich faktycznego pochodzenia, czego celem jest uniemożliwienie konfiskaty tych środków. Wartości majątkowe w tej fazie są tak długo przedmiotem różnorodnych operacji, aż (w przekonaniu sprawcy) nie jest możliwe ustalenie ich prawdziwego źródła. Ponieważ pieniądze już znajdują się w systemie bankowym, operacje w tej fazie najczęściej sprowadzają się do serii rozmaitych transferów

⁵² Por. J. W. Wójcik, *Rola mafii ...*, dz. cyt., s. 29.

⁵³ J. Wójcik, *Rola mafii...*, dz. cyt., s. 32.

środków (najczęściej drogą elektroniczną) Dodatkowo przestępcy często symulują podjęcie gotówki w celu przerwania śladu dotychczas wykonywanych operacji przez zamknięcie dotychczasowych rachunków. Faktycznie jest ona transferowana na nowo otwarte rachunki⁵⁴. Popularną metodą do której uciekają się piorący w tej fazie procederu, jest zakup rozmaitych instrumentów inżynierii finansowej (akcje, obligacje, kontrakty terminowe na waluty lub surowce) – a potem wielokrotne transakcje zakupionymi aktywami. Inną metodą jest zakładanie fikcyjnych firm (ang. *shell corporations*) – przedsiębiorstw „przykrywek”, które kamuflować mają rzeczywisty cel przyjęty przez tworzące je osoby. Przedsiębiorstwa te posiadają nazwę, siedzibę, właścicieli i rachunki bankowe, ale nie prowadzą normalnej działalności gospodarczej. Najczęściej tworzą charakterystyczne piramidy, tzn. szereg podmiotów powiązanych kapitałowo i osobowo z siedzibami w różnych miejscach świata, tworzone są zwykle w rajach podatkowych *Shell corporations* tworzone są przez tzw. agentów ds. tworzenia przedsiębiorstw (ang. *company formation agents*) – ich działalność polega na udostępnianiu członków zarządu i pracowników biurowych, wyborze i prowadzeniu rejestrowej siedziby, emisji udziałów, itp. Komisja Europejska proponowała wprawdzie wprowadzenie licencji na tego typu działalność, ale trudności ze zdefiniowaniem pracy takiego agenta powodują, że działania są podejmowane przez poszczególne państwa a nie Unię jako całość (np. niektóre państwa wprowadziły limitowanie liczb zarządów spółek w których może obejmować członkostwo

⁵⁴ K. Wąsowski, *Pranie brudnych...*, dz. cyt. s. 30.

ta sama osoba)⁵⁵. W tej fazie wykorzystywane jest również nadfakturowanie lub niedofakturowanie eksportu czy importu (ang. *transfer-pricing* – sprzedaż lub kupno po zawyżonych lub zaniżonych cenach)⁵⁶. Często transferpricing zastępowany jest tzw. transakcjami pustymi – czyli fałszowaniem faktur w całkowicie fikcyjnych operacjach handlowych⁵⁷.

Na tym etapie najczęściej dochodzi również do prób sfalszowania dokumentów będących podstawą dokonanej operacji przyjęcia gotówki lub też do przestępstw popełnianych przez pracowników instytucji finansowych, polegających na niepoinformowaniu o transakcjach budzących wątpliwość. Dlatego tak wiele rozwiązań dotyczących zwalczania procederu koncentruje się na obowiązkach powiadamiania organów nadzoru finansowego oraz systemem współpracy instytucji finansowych z odpowiednimi organami ścigania.

Ostatnia faza procederu, **integracji** (ang. *integration*, w literaturze można również znaleźć nazwę legitymizacja), ma dostarczyć prawne uzasadnienie zamożności przestępcy i usprawiedliwić pojawienie się wysokich dochodów. Wyczyszczone pieniądze wprowadzane są ponownie do systemu bankowego i przyjmują znamiona legalnych dochodów. W tej fazie najczęściej pióracy dokonują zakupów drogich środków trwałych (antyki, samoloty, nieruchomości, dzieła sztuki), aby po ich sprzedaży przychody mogły być legalnie inwestowane – tak jakby pochodziły z normalnych transakcji (w

⁵⁵ W. Jasiński, *Przeciw szarej...*, dz. cyt. s. 94-95.

⁵⁶ The Economist przeprowadził badania, z których wynikało, że w 1990 roku Wenezuela eksportowała do USA zlewy kuchenne po 8911,85 dolarów za sztukę, a Panama ostrza do golarek po 29,35 dolary za sztukę (Kolumbia te same ostrza sprzedawała po 34,81 dolarów). Światowa cena ostrza była w tym czasie równa 0,09 dolara. Por. Tamże, s. 95.

takiej odmianie techniki prania następuję połączenie fazy lokowania i integracji). Często firmy zaciągają również kredyty lub pożyczki – spłacają je z brudnych środków, a środki uzyskane od banku są legalnie inwestowane. Do prania w tej fazie mogą być wykorzystane przedsiębiorstwa w złej kondycji finansowej, grożącej upadłością, które można „ożywić” brudnymi pieniędzmi. Uzyskane przychody są częściowo legalne i nie w całości muszą pochodzić z prania⁵⁸.

Zadaniem zarówno organów ustawodawczych jak i instytucji odpowiedzialnych za opracowanie metod przeciwdziałania jest znalezienie najsłabszego punktu w powyższych etapach – czyli wtedy kiedy wykrycie „pracza” jest najbardziej prawdopodobne. Niemniej jednak dokładne opisanie technik jest z definicji obarczone błędem – samo pranie pieniędzy wykorzystuje operacje i elementy które same w sobie nie zawsze mają charakter przestępczy, ponadto stosowane są w różnych kombinacjach, różnią się w zależności od kraju czy nawet regionu podlegając ewolucji. Opisane techniki pozwalają na wyodrębnienie elementów w już wykrytych i zbadanych przestępstwach – czyli najlepsze techniki są wciąż nie wykryte a ich schematów można się jedynie domyślać.

2.2 Raje podatkowe

Tzw. „raje podatkowe” czy „oazy podatkowe” od dawna funkcjonują w międzynarodowym obrocie finansowym – większość systemów ustawodawczych w krajach amerykańskich i europejskich

⁵⁷ Tamże, s. 96.

⁵⁸ J. Grzywacz (red.), dz. cyt. s. 31-32.

uznaje ich istnienie. Z rajami podatkowymi wiąże się termin *offshore* – nie ma on dokładnego tłumaczenia na język polski (dosłownie oznacza „z dala od wybrzeża”). Określenie pochodzi z okresu prohibicji w USA, kiedy statki z alkoholem wypływały poza amerykańskie wody terytorialne i tam sprzedawały alkohol. Terminem *offshore* najczęściej określa się spółki które działają „z dala od wybrzeża”, czyli w praktyce z dala od prawa (szczególnie podatkowego), ale w majestacie gwarancji pełnej tajemnicy bankowej⁵⁹. Najczęściej lokują tam pieniądze sportowcy, gwiazdy show businessu czy przywódcy małych państw, którzy nie mogą deponować pieniędzy pochodzących z niejasnych źródeł w bankach swego kraju ze względu na płytki system bankowy (finansowy). Przykładowo, gwiazdy sportu, mody i muzyki lokują swe dochody głównie w Monaco i Monte Carlo. W Monaco na 32 tysiące mieszkańców przypadało w 2000 roku aż 350 tysięcy kont wielocyfrowych⁶⁰. W polskiej Ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych⁶¹ i Ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych⁶² również brak definicji rajy podatkowego, ustawodawca posługuje się jedynie terminem „kraj lub terytorium stosujące szkodliwą konkurencję podatkową”, to znaczy charakteryzujące się:

⁵⁹ J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy w oazach podatkowych*, „Biuletyn Bankowy”, nr 6/2000, s. 18.

⁶⁰ Słynna sprawa Steffi Graff w wyniku której tenisistka zapłaciła 3,5 mln marek zaległego podatku. W Monte Carlo oficjalnie zamieszkują też m.in. Borys Becker, Michael Schumacher, Ingmar Bergman czy członkowie zespołu ABBA. Por. J.W. Wójcik, *Pranie brudnych...*, dz. cyt., s. 18-19.

⁶¹ art. 9a Ustawy z dnia 15 lutego 1992 o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz. U. z 2000 r., Nr 54, poz. 654 z późn. zm.

⁶² art. 25a Ustawy z dnia 26 lipca 1991 o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz. U. z 2000 r., Nr 14, poz. 176 z późn. zm.

- brakiem lub bardzo niskim opodatkowaniem, nierównym traktowaniem dochodów uzyskiwanych ze źródeł danego państwa w stosunku do dochodów przetransferowanych z innych krajów (preferując te ostatnie),
- brakiem przejrzystości przepisów podatkowych,
- niechęcią administracji i instytucji finansowych do uczestniczenia w wymianie informacji podatkowych, a także opór przeciwko złagodzeniu przepisów dotyczących odmowy udzielenia informacji o dochodach przetransferowanych przez osoby zamieszkuje w innym państwie⁶³.

Około 90% krajów obecnie uważanych za raje podatkowe to byłe kolonie państw europejskich (głównie Wielkiej Brytanii). Już w 1996 roku dynamiczny rozwój enklaw podatkowych na terenie Europy skłonił 2000 sędziów europejskich do podpisania Deklaracji Genewskiej – *Poza Europą o przejrzystej, oficjalnej i poważnej strukturze, istnieje inna twarz Europy; bardziej dyskretna mniej „spowiadająca się”*. *To Europa rajów podatkowych, które zaczynając od wysp normandzkich, przez Lichtenstein, aż po przylądek Gibraltaru, prosperują w bezwzględny sposób dzięki kapitałowi, który pobłażliwie ochraniają*. Gibraltar do 2002 roku figurował na czarnej liście OECD (w 2000 roku na Gibraltar z 28 tysięczną ludnością skupiał aż 200 multimilionerów oraz około 60 tysięcy firm)⁶⁴. Obecnie 14 krajów będących byłymi koloniami jest, według raportu

⁶³ W. Knap, P. Wójciak, *Raje podatkowe czyli jak legalnie zmniejszyć sobie podatki*, Przegląd Podatkowy, 1.06.2007.

⁶⁴ M. Atkinson, *Crackdown on dodgers puts havens on probation*, 'The Guardian', 26.06.2000.

Commons public accounts committee wymienianych jako potencjalne pralnie brudnych pieniędzy – głównie z powodu braku nadzoru finansowego w tych krajach⁶⁵. W Montserrat i Anquilla, gdzie w sektorze finansowym pracuje odpowiednio 150 i 200 osób, tylko 1 osoba z każdego kraju jest w stanie efektywnie prowadzić monitoring podejrzanych środków. Z powodu braku wewnętrznych procedur nikogo nie skazano za przestępstwa finansowe na Bermudach, Wyspach Dziewiczych, Gibraltarze, Wyspach Turks i Caicos, Montserrat i Anguilla⁶⁶. Coraz częściej jednak egzotyczne wyspy przegrywają konkurencję o fundusze z USA (gdzie obecnie 7 stanów wprowadziło znaczne udogodnienia – ang. *asset protection trusts* – zarówno dla inwestorów jak i osób zakładających różnego rodzaju rachunki inwestycyjne) oraz Dubajem (niskie podatki i tylko godzina lotu z Rosji). Oczywiście, zakładanie kont w strefach *offshore* nie jest zawsze związane z procederem prania pieniędzy ani z unikaniem opodatkowania. Część osób korzysta z usług rajów podatkowych w celu ochrony oszczędności przed skutkami finansowymi wyroków sądowych toczonych np. w sprawach o odszkodowanie za błąd w sztuce lekarskiej czy też wskutek pozwu zbiorowego przeciwko dyrektorowi firmy – na ryzyko wystawiony jest wtedy cały majątek, a nie tylko jego część w postaci ewentualnego podatku⁶⁷. Pranie pieniędzy przez osoby fizyczne ma miejsce nie tylko w oazach podatkowych – w latach 70. i 80. za „gąbkę” wchłaniającą pieniądze z całego świata została uznana Austria – na 7,5 mln obywateli założo-

⁶⁵ D. Hencke, *Britain's overseas territories open to fraud and money laundering*, 'The Guardian', 1.05.2008.

⁶⁶ Tamże.

no tam 49 mln kont bankowych, które w tamtym czasie można było zakładać anonimowo⁶⁸. W Luksemburgu podatki od zysków kapitałowych lub dywidend nie obejmują nierezydentów, którzy mają swobodę w decydowaniu czy składać sprawozdania finansowe z zysków osiągniętych w Luksemburgu do władz podatkowych państwa z którego pochodzą⁶⁹. W Lichtensteinie można założyć konto inwestycyjne anonimowo (korzystając np. z pomocy lokalnego adwokata)⁷⁰ Dziś pranie pieniędzy jest dużo droższe – prowizja nie sięga już 5-6%, ale z uwagi na konieczność zatrudniania profesjonalistów i opłacania urzędników czy polityków, wzrosła do 20-25%.

Najczęściej w oazach podatkowych rejestrowane są tzw. *International Business Company* – IBC – można je założyć w ciągu 24 godzin, pełnomocnik może mieć nieograniczone uprawnienia, właściciele mogą pozostać anonimowi, a władze oazy nie zawsze prowadzą rejestry IBC. Zdobyć informacji o takiej firmie jest dla organów ścigania niesłychanie trudne z uwagi na zasłanianie się tajemnicą bankową, a biorąc pod uwagę że kapitał transferowany jest szybko z innego miejsca lub na inne miejsce – praktycznie niemożliwe. Ułatwienia dla koncernów międzynarodowych przyznaje np. Dyrektywa *Parent – Subsidiary*⁷¹, która przewiduje zwolnienie z

⁶⁷ Por. L. Moyer, T. Shumsky, *Najlepsze raje podatkowe*, „Forbes” z dnia 11.09.2008, <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,49621,5112711.html> z dnia 18.09.2008

⁶⁸ por. A. Woydat, *Pranie nad Dunajem*, „Gazeta Bankowa” z 17 września 1993.

⁶⁹ L. Moyer, T. Shumsky, *The World's Top Tax Havens*, „Forbes” z dnia 30.10.2008, http://www.forbes.com/home/2008/03/28/taxes-wealth-banking-biz-billies-cx_lm_0331taxhavens.html z dnia 5.09.2008.

⁷⁰ Głośna była na początku 2008 roku sprawa niemieckich „szpiegów” zatrudnionych przez niemieckie władze podatkowe w celu sprawdzenia jaka część obywateli unika opodatkowania inwestując w Lichtensteinie.

⁷¹ Dyrektywa Rady EWG nr 90/435/EEC o wspólnym systemie podatkowych w odniesieniu do spółek – matek i spółek – córek z różnych państw członkowskich (tzw. dyrektywa *Parent – Subsidiary*).

opodatkowania dywidend wypłacanych między podmiotami będącymi podatnikami podatku dochodowego na terytorium Państw UE (np. gdy udział spółki otrzymującej dywidendę w kapitale spółki wypłacającej kształtuje się przez 2 lata na poziomie 15% – od 2009 roku 10%). Dywidendy wypłacane przez spółkę zagraniczną (w np. Luksemburgu czy na Cyprze) mogą podlegać całkowitemu zwolnieniu na terytorium zagranicznym oraz na terytorium Polski (zezwała na to artykuł 20 ust 3. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych).

Już w 2000 roku szacowano, że roczny przyrost o 0,5% wpływów z aktywów ulokowanych w rajach podatkowych (wliczając Lichtenstein czy San Marino) mogłoby sfinansować cele rozwoju ONZ aż do 2015 roku.

W polskim prawie istnieje lista krajów „szkodliwej konkurencji podatkowej”⁷², a transakcje z nimi (powyżej 20 000 euro) powodują obowiązek sporządzenia dodatkowej dokumentacji. Również podatnicy amerykańscy posiadający konta *offshore* muszą corocznie składać zeznania do amerykańskiego Urzędu Podatkowego (IRS), w których podają szczegóły przelewów (pod groźbą utraty 35% aktywów). Miejsce pochodzenia klienta bankowego, zleceniodawcy lub beneficjenta transakcji jest bardzo ważnym kryterium typowania przez banki transakcji podejrzanych. W szczególności chodzi o kierunki przepływu środków do państw znanych z produkcji narkotyków, dynamicznego rozwoju przestępczości zorganizowanej, terro-

⁷² http://www.pit.pl/raje_podatkowe_wskaznik_podatkowy_1519.php, z dnia 5.10.2008.

ryzmu politycznego, słabego nadzoru finansowego czy liberalizmu podatkowego. Grupa FATF przeprowadziła badania dotyczące atrakcyjności państw dla celów prania pieniędzy i związanych z nią przepływów finansowych. W badaniach użyto wzoru na „atrakcyjność” państwa dla pracy.

$$\mathbf{APPP} = (\mathbf{PKB} \textit{ per capita}) \times (\mathbf{3} \times \mathbf{TB} + \mathbf{SR} = \mathbf{SWIFT} - \mathbf{3} \times \mathbf{KR} - \mathbf{K} + \mathbf{15})$$

gdzie:

APPP – atrakcyjność państwa dla pracy pieniędzy,

PKB *per capita* wyrażone w dolarach

TB – poziom tajemnicy bankowej wyrażony w skali od 0 (brak regulacji prawnych dotyczących tajemnicy bankowego) do 5 (ściśle przestrzeganie tajemnicy bankowej),

SR – stosunek rządu do prania pieniędzy wyrażony w skali od 0 (rząd przejawia restrykcyjny stosunek do procederu) do 4 (pełna tolerancja rządu w stosunku do prania pieniędzy),

SWIFT – członkostwo w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Banków Telekomunikacji Finansowej (SWIFT) określono jako brak członkostwa w tej organizacji – 0),

KR – konflikty regionalne wyrażone w skali od 0 (brak sytuacji konfliktowych w danym państwie) do 4 (rozwój zdarzeń konfliktowych),

K – poziom korupcji przyjęty według indeksu TICI od 1 (najniższy poziom korupcji) do 5 (najwyższy poziom korupcji).

Stosując powyższy wzór, otrzymano oceny atrakcyjności poszczególnych państw dla pracy – są to w kolejności: Luksemburg, USA, Szwajcaria, Wyspy Kajmana, Austria, Holandia, Lichtenstein,

Watykan, Wielka Brytania, Singapur, Hongkong, Irlandia, Bermudy⁷³.

Wydaje się, że organizacje międzynarodowe i politycy przyzwyczaili się do funkcjonowania oaz podatkowych i nikt nie zwraca większej uwagi na pochodzenie pieniędzy używanych do zakładania kont lub firm. Presja na bardziej przejrzyste uregulowania prawne i dostępność do informacji (pomimo silnego lobby bankowego) pojawiła się po 11 września 2000 roku, niemniej jednak ciągle członkowie MFW, OECD czy Unii Europejskiej regulują sprawy wykrywania i zapobiegania praniu pieniędzy w inny sposób i za pomocą innych organów.

2.3 Działalność zorganizowanych grup przestępczych

Według definicji Interpolu, uszczegółowionej przez brytyjską Państwową Służbę Wywiadu Kryminalnego (ang. *National Criminal Intelligence Service – NCIS*), przestępczość zorganizowaną charakteryzują: działanie grupowe, zysk finansowy jako główny cel, długi okres i ciągłość nielegalnych działań oraz międzynarodowy charakter operacji, tzn. z naruszeniem granic państwowych (są to kryteria główne), duża skala operacji, przeznaczenie dochodów uzyskanych z nielegalnego procederu na cele niezgodne z prawem, struktura grupy i dyscyplina jej członków (kryteria uzupełniające)⁷⁴. FBI definiuje przestępczość zorganizowaną jako *grupę posiadającą znamiona sformalizowanej struktury i której podstawowym celem jest osiąga-*

⁷³ Badania FATF, za: W. Jasiński, *Przeciw szarej...*, dz. cyt. s. 166-168.

⁷⁴ W. C. Gilmore, *Brudne pieniądze...*, dz. cyt., s. 21-22.

nie zysków poprzez nielegalną działalność⁷⁵. Definicja Organizacji Narodów Zjednoczonych podkreśla w definicji dużą skalę takiego przedsięwzięcia i częste powiązania ze skorumpowanym światem polityki. Włoska Komisja Antymafijna w pierwszym raporcie z 1971 roku charakteryzuje mafię jako grupę, która w trakcie walki o władzę, wpływy i pieniądze eliminuje nie tylko swoich przeciwników ale również za wysoko sięgających mafiosów, pozornie szanuje oficjalne władze, ale swe cele realizuje niezależnie od nich za pomocą zastraszania lub przekupstwa, nawiązuje kontakty ze wszystkimi którzy są w posiadaniu cennych informacji⁷⁶.

Jak wynika z raportu włoskiego Związku Kupców, roczne obroty mafii działających na terenie Włoch wynoszą około 90 mld euro, czyli 7% PKB we Włoszech, czyniąc ją 7. potęgą gospodarczą na świecie (szef włoskiego rządu F. Forgione mówi o 150 mld euro⁷⁷). W raporcie mowa jest o tym, że największym źródłem przychodów mafii jest ściąganie haraczy i lichwa. Przynoszą one wszystkim klanom mafijnym zyski w wysokości 40 miliardów euro rocznie⁷⁸ (kalabryjska mafia Ndrangheta która w „zyskach” prześcignęła legendarną sycylijską Cosa Nostrę, neapolitańską Camorę czy apulijską Sacra Corona Unita w 2004 roku zyski sięgające 3,4% włoskiego PKB). W zamieszkaną przez 3,5 proc. Włochów Kalabrii dokonuje się 21 proc. wszystkich zabójstw, których znaczna część jest związana z porachunkami mafijnymi, a w latach 1991-2005 w regionie

⁷⁵ FBI Glossary, <http://www.fbi.gov/hq/cid/orgcrime/glossary.htm> z dnia 5.09.2008.

⁷⁶ G. Gellert, *Mafia*, Warszawa 1984, s. 318 za: J. Wójcik, *Rola mafii...*, dz. cyt., s. 26.

⁷⁷ <http://www.eubusiness.com/news-eu/1197489721.96> z dnia 28.09.2008

⁷⁸ A. Sucharska, *Mafia – największe włoskie przedsiębiorstwo*, 2.02.2008, http://www.wiadomosci24.pl/arttykul/mafia_najwieksze_wloskie_przedsiębiorstwo_56605.html z dnia 28.09.2008.

rozwiązano aż 19 rad miejskich z powodu udowodnionych związków z mafią⁷⁹. Kalabryjska mafia ma silne powiązania z organizacjami przestępczymi nie tylko z USA czy Australii, ale również z regionem Bałkanów (szczególnie Albania), z Turcją oraz Europą Wschodnią, mówi się nawet że mafie włoskie dysponują raketami ziemia – ziemia i zakupują pluton z krajów byłego ZSRR⁸⁰.

Informacje dotyczące prania brudnych pieniędzy, w szczególności te dotyczące działalności mafijnej, są trudne do uzyskania ze względu na różnego rodzaju kodeksy „moralne” (np. prawo omerty we Włoszech, który mówi iż nikomu z rodziny nie wolno zdradzić jej sekretów osobom do niej nie należącym, a żaden z Sycylijczyków nie zwraca się o pomoc do policji w razie problemów). Najsłynniejszym przykład złamania omerty są zeznania najślawniejszego ze „skruszonych” – „człowieka honoru” Tommasco „Don Masino” Buscetta, który w 1984 roku jako szef sycylijskiej Cosa Nostra zaczął współpracować z policją. Stało się dopiero wówczas, gdy nowi szefowie konkurencyjnej rodziny Corleone zabili mu dwóch synów, brata, zięcia oraz kilku dalszych krewnych. W procesach zapadły 24 wyroki dożywotniego więzienia, a Buscetta do śmierci wraz z najbliższą rodziną korzystał z amerykańskiego Programu Ochrony Świadków i był pod stałą ochroną FBI⁸¹.

Najsłynniejszą „legalną” akcję prania pieniędzy przeprowadziły w 1994 roku banki rosyjskie – w ciągu dwóch miesięcy do Moskwy przerzucono 40 mld dolarów (banknotów 100-dolarowych) w ra-

⁷⁹ T. Bielecki, *Ndrangheta – najpotężniejsza mafia Włoch*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 30.10.2005.

⁸⁰ J. Wójcik, *Rola mafii...*, dz. cyt., s. 30.

⁸¹ J. Tamże, s. 27.

mach legalnej operacji wymiany banknotów. Sprzedawcą dolarów był Republic National Bank w Nowym Jorku, który banknoty otrzymał z Systemu Rezerwy Federalnej. Bank przekazał oświadczenie Departamentowi Sprawiedliwości USA zajmującym się praniem pieniędzy, w którym napisał, że nie posiada jakichkolwiek informacji, które wskazywałyby na mafię jako faktycznego kupca banknotów – były one skupowane przez znane rosyjskie banki dla swoich klientów⁸². Mówiąc o mafii trzeba również wspomnieć o azjatyckiej Yakuza i Nowa Yakuza – które w Japonii zagrażają szczególnie wysokim urzędnikom instytucji finansowych, banków i korporacji. Obarczane są winą za ponad połowę złych kredytów w Japonii – należały do siedmiu kampanii kredytowych, które udzielały pożyczek na luksusowe hotele, pola golfowe i domki letniskowe. Kiedy kredyty nie były spłacane, kontrolę nad upadającymi firmami kredytowymi przejęła mafia⁸³.

Swoisty public relations na temat mafii wykreowały również filmy hollywoodzkie opowiadające o okresie prohibicji – , szczególnie za czasów prohibicji, gdy w Chicago działał ścigany przez Eliota Nessa i jego „Nietykalnych” Al Capone, Nowym Jorkiem rządziły rodziny Genovese, Gambino, Lucchese, Bonanno i Colombo, a na południu Włoch działała La Cosa Nostra – obecnie przegrywająca wyścig o wpływy.

W niektórych środowiskach amerykańskich istnieje hipoteza o domniemanych przyczynach wojny rosyjsko – czecheńskiej. Według tych poglądów powodem było nieprzestrzeżenie tajnego układu z lat

⁸² Tamże, s. 33.

⁸³ Tamże, s. 36.

90. pomiędzy Dżocharem Dudajewem a mafią rosyjską, na mocy którego transporty narkotyków z Afganistanu miały bezpiecznie przechodzić przez Czeczenię (oczywiście za odpowiednio „opłatą”). Ponieważ w 1994 roku w Czeczenii miało miejsce blisko 1500 napa-
dów na tego rodzaju konwoje, wojska rosyjskie wkroczyły do Cze-
czenii⁸⁴. Równie sensacyjne dane znajdują się w raporcie grupy
śledczej „Feliks”, wyjaśniającej przyczyny katastrofy promu „Esto-
nia”, który zatonął wraz z 852 pasażerami w 1994 roku. Zdaniem
prowadzących śledztwo, na promie znajdował się gigantyczny ład-
nek przemysłowy z heroiną i radioaktywnym kobaltem należący do
mafii rosyjskiej. W trakcie podróży mafia otrzymała informację, że
na wybrzeżu oczekuje policja. W związku z tym jeden z szefów
mafii nakazał drogą telefoniczną kapitanowi promu zatopienie cięża-
rówek z kontrabandą⁸⁵⁸⁶.

Świetnym przykładem, gdzie pieniądze pochodzące nie tylko z
budżetu państwa ale również funduszy będących instrumentami
europejskiej polityki regionalnej wzmacniają samą mafię, jest przy-
kład inwestycji w region Mezzogiorno (5 kantonów południowych
Włoch). Według ekspertyzy London School of Economics, efekty
inwestycji rządu włoskiego w rozwój gospodarczy południa kraju w
latach 2000-2006 (kwota około 51 mld euro) okazały się równe zero.
Niemał wszystkie te środki przechwyciły organizacje mafijne kon-

⁸⁴ Por. Tamże, s. 32.

⁸⁵ Więcej: K. Grzybowska, *Rosyjska mafia topiła w morzu kontrabandę*, Rzeczpospolita z 17 kwietnia 1996.

⁸⁶ Więcej na temat roli mafii w praniu pieniędzy w: D. Gambetta, ‘Mafia: The Price of Distrust’, in Gambetta, Diego (ed.) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, electronic edition, Department of Sociology, University of Oxford, chapter 10, pp. 158-175, <http://www.sociology.ox.ac.uk/papers/gambetta158-175.pdf> z dnia 20.09.2008 oraz: J. Grzywacz, *Pranie brudnych pieniędzy*, dz. cyt. s. 105-130.

trólujące administrację lokalną i wygrywając przetargi na roboty publiczne (np. autostrada w regionie Salerno-Reggio Calabria trwa już 10 lat – trasa autostrady podzielona jest na odcinki, którymi zarządzają we współpracy z firmami rządowymi klany mafijne)⁸⁷.

3. Wpływ prania brudnych pieniędzy na gospodarkę i system finansowy

Makroekonomiczne wpływy procedury prania pieniędzy na gospodarkę są niezwykle trudne do oszacowania, a ich wyniki budzą wiele kontrowersji. Badania Międzynarodowego Funduszu Walutowego pokazują, że wartość „wypranych” rocznie pieniędzy to około 2% – 5% światowego PKB (w 1996 roku była to kwota która stanowiła w przybliżeniu wysokość rocznego PKB gospodarki wielkości Hiszpanii – 590 mld – 1,5 biliona dolarów)⁸⁸. O tym jak nieprecyzyjne mogą być informacje świadczą dane dotyczące Polski – według FATF w Polsce pierze się około 3 mld dolarów, tymczasem na seminarium Gdańskiej Akademii Bankowej komisarz Centralnego Biura Śledczego przytoczył kwotę 30-50 mld dolarów. Spowodowało to słynny artykuł w Życiu Warszawy „Gigantyczna pralnia”, cytowany przez światowe agencje prasowe (szczególnie francuską AFP) w przededniu negocjowania przez polski rząd kwestii zaliczenia kwoty Otwartych Funduszy Emerytalnych do długu publicznego.

⁸⁷ Więcej na ten temat: F. Berenskoetter, *Under Construction: ESDP and the 'Fight Against Organised Crime'*, 'London School of Economics Working Paper', 5 July 2006, <http://www.lse.ac.uk/Depts/intrel/pdfs/EFPU%20Challenge%20Working%20Paper%205.pdf> z dnia 3.09.2008 oraz S. Milo, *Can Administrative Capacity Explain Differences in Regional Performances? Evidence from Structural Funds Implementation in Southern Italy*, 'Regional Studies', No. 41:4, 2007, <http://www.lse.ac.uk/collections/europeanInstitute/articles/2007-Milio-01.pdf> z dnia 3.10.2008.

⁸⁸ http://www1.oecd.org/fatf/MLaundering_en.htm z dnia 2.07.2008.

Ówczesny wiceminister finansów, jednocześnie Generalny Inspektor Informacji Finansowej tłumaczył wtedy że taka kwota z ekonomicznego punktu widzenia jest niemożliwa, a autorzy statystyk pomylili pojęcia „szara strefa” i „pranie brudnych pieniędzy”. „Szara strefa” jest zjawiskiem społeczno-gospodarczym istniejącym we wszystkich krajach, związanym przede wszystkim z nielegalnym zatrudnieniem i tworzeniem 12 – 16% PKB. Jakaś jej część stanowi kryminogenne zjawisko „prania brudnych pieniędzy”, ale stawianie znaku równości między szarą strefą a tym zjawiskiem jest nieporozumieniem⁸⁹. Liczba spraw procesowych prowadzonych przez Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji dotyczących prania pieniędzy przez zorganizowane grupy przestępcze wynosiła 88 w roku 2007 (99 w 2006 roku, raport oddzielnie ujmuje przestępstwa narkotykowe i ekonomiczne)⁹⁰. Ogólnie, o naruszenie art. 299 prowadzonych było w 2007 roku 255 spraw (151 w 2006 roku)⁹¹.

O ile niekorzystne skutki procederu na gospodarkę jest łatwo przewidzieć (np. błędy w polityce fiskalnej i pieniężnej związane z zniekształconymi parametrami makroekonomicznymi, niestabilność kursów walutowych i stóp procentowych związany z szybkimi transferami pieniężnymi⁹²), to nawet budowanie modeli ekonometrycz-

⁸⁹ <http://www.mf.gov.pl/dokument.php?const=1&dzial=153&id=39033&PortalMF=> z dnia 15.11.2008.

⁹⁰ Stan realizacji zadań Centralnego Biura Śledczego KGP w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej w roku 2007 w ujęciu statystycznym, http://www.policja.pl/portal/pol/75/9147/Raporty_z_dzialalnosci.html z dnia 25.10.2008.

⁹¹ Statystyki Komendy Głównej Policji, http://www.policja.pl/portal/pol/35/618/Pranie_brudnych_pieniedzy_art_299.html z dnia 5.11.2008.

⁹² Więcej: patrz: P. J. Qirk, *Macroeconomic Implications of Money Laundering*, ‘IMF Working Paper’, Monetary and Exchange Affairs Department, June 1996, s. 22-28.

nych pozwalających na określenie skali i natężenia ma charakter raczej spekulatywny. Wszyscy autorzy są zgodni, że pranie brudnych pieniędzy narusza zasady wolnej konkurencji na rynku. Dzieje się tak m.in. dlatego że dokapitalizowane (niektóre) instytucje finansowe stosują rachunek ekonomiczny kalkulując swe ceny dla konsumenta w bardzo ograniczonym zakresie – prowadzi to do możliwości oferowania produktów dla konsumenta bo bardzo atrakcyjnej cenie, co oczywiście początkowo jest postrzegane jako zjawisko pozytywne. W dłuższym okresie czasu prowadzi to jednak do bankructwa innych podmiotów i w konsekwencji – do podniesienia ceny i koncentracji kapitału w kilku instytucjach mających powiązanie ze światem przestępczym. Przestępstwa finansowe, które wymieniane są przez FATF na drugim, po handlu narkotykami, źródłem brudnych pieniędzy, powodują zamknięte koło – pranie pieniędzy zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia oszustw finansowych w danej instytucji, natomiast pieniądze z oszustw podlegają procederowi prania w tej samej lub innej instytucji finansowej. Niektórzy badacze zjawiska⁹³ uważają wręcz, że pranie pieniędzy z wykorzystaniem międzynarodowych rynków finansowych prowadzi do błędnej alokacji kapitału w skali światowej (kapitał lokowany jest nie w miejscach gdzie oferowana jest najkorzystniejsza kombinacja stopy zwrotu i ryzyka inwestycji), ale w miejscach gdzie prawdopodobieństwo wykrycia przestępczego procederu jest najniższe), a to z kolei prowadzi do obniżenia produktu globalnego. Z powodu skomplikowanego mechanizmu funkcjonowania derywatów na rynkach finan-

⁹³ Por. V. Tanzi, *Money Laundering and the International Financial System*, 'IMF Working Paper', Monetary and Exchange Affairs Department, May 1996, s. 6-10.

sowych, ich dużej płynności i dużego dziennego wolumenu transakcji, rynek instrumentów pochodnych jest w stanie ukryć znaczne przepływy pieniężne (ponadto, instrumenty finansowe mogą zmieniać właściciela kilkakrotnie w ciągu jednego dnia)

Transakcje handlowe związane z transferpricingiem, realizowane przez polskich przedsiębiorców i związane z praniem pieniędzy, dają w rezultacie unikanie płacenia podatków. Nadfakturowane towary importowane podnoszą koszt dóbr sprzedawanych rodzimym firmom, co z kolei daje niższy dochód do opodatkowania i niższe wpływy w podatku dochodowym od osób prawnych. Niedofakturowanie eksportu przez polskich przedsiębiorców pomniejsza dochody ze sprzedaży i daje niższy dochód do opodatkowania⁹⁴.

Podsumowanie

W sprawach o pranie brudnych pieniędzy konieczne jest udowodnienie działania świadomego i umyślnego (co musi zostać stwierdzone na podstawie obiektywnych okoliczności faktycznych). Odpowiedzialność karna (lub przynajmniej cywilna i administracyjna) powinna dotyczyć także osób prawnych (nie wykluczając jednak równoległe odpowiedzialności osób fizycznych). O ile nadzór finansowy w Polsce jest dobrze przygotowany do informowania o potencjalnych działaniach związanych z procederem, to nawet w „Czterdziestu zaleceniach” opracowanych przez FATF istnieje zapis że *prawnicy, notariusze, księgowi oraz niezależni radcowie prawni i zwolnieni są z obowiązku zgłaszania podejrzanych transakcji, jeżeli informacje na ten temat uzyskali w okolicznościach, w których obej-*

*muje ich tajemnica służbowa lub jeśli chronieni są immunitetem*⁹⁵. Rozwój nowoczesnych technologii sprzyja anonimowości transakcji – instytucje powinny zadbać o wprowadzenie procedur eliminujących specyficzne ryzyko jakie niosą ze sobą transakcje finansowe przeprowadzane bez fizycznej obecności klientów. Wydaje się, że uprawnione organy powinny mieć prawo do stosowania środków przymusu w celu uzyskania niezbędnych danych finansowych od instytucji lub innych osób, a także prawo do przeszukania osób i lokali, do zajęcia dowodów i zamrożenia mienia co do którego istnieją uzasadnione wątpliwości.

Transgraniczne inwestowanie kapitału w różne narzędzia inżynierii finansowej stanowi dziś codzienny element działań nie tylko podmiotów gospodarczych ale i osób fizycznych – w Unii Europejskiej i na całym świecie. Ze swobody przepływu kapitału korzysta obywatel Polski chcąc kupić dom na wakacje na Wyspach Kanaryjskich oraz dużych koncernów szukających miejsc do alokacji środków finansowych. Ponadto, dopóki istnieją państwa o niższym poziomie opodatkowania od zainwestowanego kapitału, rachunek ekonomiczny każe właśnie tam ulokować działalność gospodarczą lub konto osobiste, a stawianie przeszkód byłoby cofnięciem o kilkadziesiąt lat elementarnych swobód nie tylko Unii Europejskiej. Istniejące obecnie i obowiązujące prawnie instrumenty międzynarodowe obejmują wiele szczegółowych środków, skupiających się na stosowaniu prawa i współpracy międzynarodowej (np. odpowiedzialności karnej), ale aspekty zapobiegania w większości nie zosta-

⁹⁴ W. Jasiński, *Przeciw szarej...*, dz. cyt. s. 96.

ły uregulowane przez prawo międzynarodowe – lub uregulowania te są zbyt ogólne. I dopóki to się nie zmieni, to coraz częściej będziemy mogli zauważyć przypadki jak Joao Alves, były poseł parlamentu Brazylii któremu w 1994 roku postawiono szereg zarzutów o korupcję. Zapytano go, w jaki sposób zdołał zakupić ponad 50 luksusowych apartamentów, kilka prywatnych samolotów i innych „drobiazgów”, mając za jedyne źródło utrzymania poselskie diety. Joao Alves odpowiedział: *Wygrałem loterię państwową. Główną nagrodę. Dwadzieścia sześć razy. Z pomocą Bożą*⁹⁶.

⁹⁵ *The Forty Recommendation*, Financial Action Task Force on Money Laundering, s. 6, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/7/40/34849567.PDF> z dnia 20.09.2008.

⁹⁶ W. G. Hill, *Banking in Silence*, za: K. Buczkowski, M. Wojtaszek, *Pranie pieniędzy*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2001, s. 10.